

*Састарэўшы, клічнік становіцца пытальянкам.*

*З часоў стварэння чалавека ўсе удасканаленні яго канструкцыі абмяжоўваюцца пратэзамі.*

*Заўсёды знойдуцца эскімосы, якія выпрацоўваюць для жыхароў Конга парады, як сябе наводзіць пры самай страшнай гарачыні.*

*Што можа быць больш змястоўным, чым пустая галава?*

- парцэляцыяй (але, відавочна, са зрухам лагічнага зместу):

*Гадзіннік б'е. Усіх.*

- “адмоўнай парадай” (па сутнасці, дарэчнай перасцярогай):

*Філасафы! Не адкрывайце філасофскага каменя. Яго прывяжуць на шыю.*

*Не лезь да людзей у абдымкі – не дапамагай укрываваць сябе.*

*Не пішы крэда на агароджы.*

*Усе хочуць дабра. Не аддавай яго!*

- хіазмам:

*Адны хацелі б разумець то, у што вераць, а іншыя – паверыць у тое, што разумеюць.*

Як адзначыў Анатоль Франс, “паэтычны вобраз павінен мець некалькі сэнсаў. Той, што вы адкрываеце ў ім, для вас і будзе сапраўдным сэнсам” [5, с. 10]. Афарызмы Г. Сенкевіча і С.Е. Леца цалкам адпавядаюць вырашэнню падобнай задачы – прымушаюць чытача шукаць глыбінны сэнс выслоўя, паколькі іх аўтары выдатна валодалі майстэрствам стварэння паэтычных вобразаў, заўсёды знаходзячы для гэтага трапнае і дарэчнае слова.

#### **Літаратура**

1. Агеев В.Н. Семиотика. – М.: «Весь мир», 2002.
2. Дюбуа Ж., Пир Ф., Трисон А и др. Общая риторика. М., 1986. С. 252.
3. Михневич А.Е. Заметки по семиотике афоризмов Станислава Ежи Леца. // IV Супруновские чтения, Мн., 2005.
4. Мудрость тысячелетий. Энциклопедия. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2006. – 848 с.
5. Франс А. Сад Эпикура// Собр. соч. в 8-ми т. Т 3. М., 1958. С 110.

**Вера Пракони́на**

### **ФУНКЦЫЯНАЛЬНА-СТЫЛЯВАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА БЕЛАРУСКІХ І РУСКІХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З КАМΠΑНЕНТАМІ “ДУША”, “СЭРЦА”**

У аснове стылістычнай класіфікацыі фразеалагізмаў ляжыць іх функцыянальна-стылявая афарбоўка, якая цесна звязана з экспрэсіўна-ацэначнай характарыстыкай фразеалагічнай адзінкі. Дадзеныя характарыстыкі як розныя бакі адной з’явы складаюць стылістычнае значэнне (афарбоўку) фразеалагізма і з’яўляюцца неад’емнай уласцівасцю абсалютнай большасці ўстойлівых выразаў.

У залежнасці ад таго, якія крытэрыі пакладзены ў аснову класіфікацыі, вучоныя вылучаюць розныя функцыянальна-стылявыя разрады фразеалагічных адзінак. Так, І. Я. Лепешаў, характарызуючы фразеалагізмы ў залежнасці ад іх функцыянальна-стылявой афарбоўкі, падзяляе ўстойлівыя адзінкі на дзве

групы: *функцыянальна замацаваныя за пэўнымі стылямі і функцыянальна не замацаваныя за асобным стылем*. Першая група пададзена *кніжнымі, размоўнымі і прастамоўнымі* фразеалагізмамі. Да другой групы належаць “нейтральныя” фразеалагізмы, якія могуць ужывацца ва ўсіх стылях мовы, а таму з’яўляюцца функцыянальна не замацаванымі [3].

М. Я. Цікоцкі ў “Стылістыцы беларускай мовы” засяроджваецца на трох стылістычных групах фразеалагізмаў: *міжстылявых (агульнаўжывальных), размоўна-бытавых народных і фразеалагізмах кніжных стыляў* [9].

Што да функцыянальна-стылявой класіфікацыі рускіх фразеалагізмаў, то, напрыклад, М. І. Фаміна вылучае тры групы ўстойлівых выразаў. Да першай адносяцца *размоўныя і прастамоўныя*, да другой і трэцяй – *кніжныя і міжстылявыя* фразеалагічныя адзінкі [7].

Р. Я. Салганік, праводзячы класіфікацыю фразеалагізмаў паводле стылістычнай афарбоўкі, вылучае: «... *размоўныя; прастамоўныя; кніжныя*, а сярод іх: *навуковыя, публіцыстычныя, афіцыйна-справовыя; агульнаўжывальныя*, што выкарыстоўваюцца як у кніжным, так і ў размоўным стылі» [6, с. 149]. Такой думкі прытрымліваюцца і іншыя даследчыкі, напрыклад, І. Б. Голуб у працы “Стилистика русского языка” [1].

М. М. Кожына, аналізуючы стылістычныя рэсурсы фразеалогіі рускай мовы, прыходзіць да высновы, што: «з пункта гледжання паходжання і традыцыі выкарыстання ў кніжна-пісьмовым або ў вусна-размоўным маўленні вылучаюцца фразеалагізмы з кніжнай ці размоўнай функцыянальна-стылявой афарбоўкай» [2, с.130], а таму ўсе фразеалагічныя адзінкі варта падзяліць на стылістычна *нейтральныя, кніжныя і размоўныя*.

Звернем увагу на тыя неадпаведнасці, якія існуюць у класіфікацыях, прапанаваных беларускімі і рускімі даследчыкамі.

Паводле меркаванняў М. М. Шанскага, мэтазгодна вылучыць тры групы фразеалагізмаў (*размоўныя, кніжныя, міжстылявыя*) [10]. Прычым даследчык не праводзіць мяжы паміж размоўнымі і прастамоўнымі фразеалагічнымі адзінкамі, а таму не вылучае групу размоўна-бытавых фразем. Не лічыць істотным адрозненне паміж размоўнымі і размоўна-бытавымі фразеалагізмамі і М. М. Кожына.

Што да М. І. Фаміной, то, класіфікуючы фразеалагічныя адзінкі, даследчыца падзяляе іх на размоўныя і прастамоўныя, якія адносяць да групы размоўных фразеалагізмаў. Р. Я. Салганік, І. Б. Голуб пры стылістычнай характарыстыцы ўстойлівых выразаў вылучаюць размоўныя і прастамоўныя фразеалагічныя адзінкі і падаюць іх як асобныя групы.

І. Я. Лепешаў падчас правядзення стылістычнай класіфікацыі беларускіх фразеалагізмаў асобна разглядае размоўныя і прастамоўныя фразеалагічныя адзінкі, якія аб’ядноўвае ў адну вялікую групу функцыянальна замацаваных фразеалагізмаў. На прапанаваную класіфікацыю ў сваім даследаванні абапіраецца М. Я. Цікоцкі, аднак вучоны не падзяляе усе фразеалагізмы на дзве вялікія групы функцыянальна замацаваных і функцыянальна не замацаваных

фразеалагізмаў, а замест размоўных і прастамоўных фразем вылучае адну групу размоўна-бытавых народных фразеалагічных адзінак.

Такім чынам, рускія даследчыкі, да прац якіх мы звяртаемся, імкнуцца або інтэграваць адну падгрупу фразеалагізмаў ў другую, падаючы прастамоўныя фразеалагізмы ў складзе размоўных (М. І. Фаміна), або аб'яднаць іх у адну групу размоўных (М. М. Шанскі, М. М. Кожына), або выразна падкрэсліць іх самастойнасць (Р. Я. Салганік, І. Б. Голуб). Што да беларускіх вучоных, то большасць з іх прытрымліваецца функцыянальна-стылявой класіфікацыі І. Я. Лепешава.

Звяртаючыся да даследавання І. Я. Лепешава, варта адзначыць, што класіфікацыя, прапанаваная вучоным, падаецца найбольш практычна распрацаванай і мэтазгоднай. У сувязі з гэтым функцыянальна-стылістычны аналіз беларускіх і рускіх фразеалагізмаў з кампанентамі “душа”, “сэрца” будзе праводзіцца ў адпаведнасці з вышэйзгаданай класіфікацыяй.

Кніжныя фразеалагізмы складаюць нязначную колькасць ад усіх беларускіх і рускіх фразеалагізмаў з кампанентамі “душа”, “сэрца”. Так, напрыклад, кніжным з’яўляецца фразеалагізм бел. пісаць, напісаць *кывёю сэрца* – рус. писать *кровью сердца*, які мае значэнне ‘з глыбокім пачуццём і перажываннем, шчыра і выпакутавана’: *Кывёю сэрца пісаліся і тыя тоненькія кніжачкі* (Л. Васілевіч) [5, с. 486]. *Чтобы действительно писать кровью сердца.., необходимо беспрдельно и глубоко сознательно любить и ненавидеть* (Д. Писарев) [8, с. 420].

Рускія фразеалагізмы рус. *воспарять душою, находит доступ к сердцу* не маюць адпаведнікаў у беларускай мове і адносяцца да кніжных.

Да кніжных фразеалагізмаў прымыкаюць устарэлыя рускія фразеалагізмы: *отрывается от сердца, ад кромешный на душе (на сердце), от полноты сердца* (у мове назіраецца тэндэнцыя, згодна з якой многія ўстойлівыя выразы, што ўстарэлі (архаізаваліся), ужываюцца цяпер выключна ў высокім стылі).

Размоўныя фразеалагізмы складаюць самы шматлікі стылявы разрад. Іх адносяць да стылістычна зніжаных моўных сродкаў. Ужыванне размоўных фразеалагізмаў паказвае на неафіцыйнасць адносін паміж суразмоўнікамі, надае маўленню натуральнасць, прастату і непасрэднасць.

Многія размоўныя фразеалагізмы вылучаюцца значнасцю ўнутранай формы, яркай вобразнасцю, і гэта абмяжоўвае іх ужыванне гутарковым стылем, а таксама мастацкім маўленнем, істотная рыса якога – вобразнасць. Да такіх фразеалагізмаў адносяцца: бел. *трымаць сэрца ў кулаку*, бел. *на вуснах мёд, а на сэрцы лёд*, бел. *выядаць душу (сэрца)*, бел. *абуць <сваё> сэрца ў лапці*, бел. *браць (хапаць) за сэрца* – рус. *брать за сердце*, бел. *кошкі на душы (сэрцы) скрабуць* – рус. *кошки скребут на душе: Марыйка, хоць у яе на сэрцы кошкі скраблі, рагатала разам з ёю, нават навісквала* (І. Новікаў) [4, с.409]. *На душе кошки скребли, реветь хотелось* (А. Чехов) [8, с. 151].

Частка фразеалагізмаў, якія ў беларускай мове адносяцца да разраду размоўных, у рускай мове мае адпаведнікі, якія з’яўляюцца прастамоўнымі (гэта тлумачыцца найперш тым, што ў беларускай фразеалогіі дакладна

размяжоўваюць размоўныя і прастамоўныя фразеалагізмы, прычым размоўных у беларускай мове відавочна больш, а ў рускай фразеалогіі размоўныя і прастамоўныя фразеалагізмы складаюць фактычна адзін пласт лексікі): бел. *сэрца заходзіцца (зайшлося) (разм.)* – рус. *сердце заходится (заилось) (праст.)*, бел. *мець сэрца (разм.)* – рус. *держать [иметь] сердце (праст.)*. Прывядзём прыклады з літаратуры: *І Костусь Бровы свае хмурыць: і ён на брата сэрца мае, бо Уладзя дзядзьку зневажае (Я. Колас) [5, с. 486]. Стали мужики-соседи на Пахома сердце держать, стали другой раз и нарочно травить (Л. Толстой) [8, с. 421].*

Звернемся яшчэ да некаторых адрозненняў. Рускі фразеалагізм *душа [сердце]* надрываецца, які паводле будовы з’яўляецца фразеалагізмам-сказам, адносіцца да прастамоўных, а фразеалагізм рус. *надрывать душу (сердце)* мае структуру словазлучэння і адносіцца да размоўных. У сваю чаргу фразеалагізмы *душа раскрываецца і раскрывать душу* з’яўляецца размоўнымі. Рускі фразеалагізм *распахивать душу* выступае як сінонім да першых двух (‘откровенно делиться мыслями, переживаниями с кем-либо; чистосердечно рассказывать о себе всё’) і адносіцца да разраду ўстарэлых кніжных устойлівых выказаў.

Прастамоўныя фразеалагізмы належаць да найбольш зніжанай часткі фразеалагічнага фонду. Яны рэалізуюцца ў вусным маўленні, а таксама ў мастацкай літаратуры, але звычайна ў мове персанажаў. Фразеалагізмы з кампанентамі “душа”, “сэрца” дадзенай групы вельмі часта маюць грубавата-зніжаны змест, ярка выяўленае адценне рэзкасці, грубасці, вульгарнасці, напрыклад: рус. *вышибать душу*, бел. *душа (дух) вон <з каго> і кішкі (жылы) на тэлефон: Колька, толькі бліснуў на яго знішчальным позіркам, маўляў, глядзі, лайдак, абібочына, а калі што якое, дык душа з цябе вон і кішкі на тэлефон... (Л. Дайнека) [4, с. 399-400].*

Прастамоўная афарбоўка фразеалагізма часта ствараецца яго этымалагічным вобразам, які выклікае негатыўныя асацыяцыі. Так, рускі фразеалагізм *с души воротит* у якасці аднаго з сінонімаў мае выраз *душа не принимает*, які ў сваю чаргу з’яўляецца размоўным.

Да прастамоўных належаць таксама ўстойлівыя выразы: рус. *загубить свою душу*, рус. *без мыла в душу лезть*, бел. *гнаіць душу (сэрца)*, бел. *душа вон* – рус. *душа вон*.

У мове, апрача стылістычна замацаваных, ёсць нямала фразеалагізмаў, што могуць выкарыстоўвацца ў розных функцыянальных стылях. Такія фразеалагічныя адзінкі адносяцца да *функцыянальна не замацаваных (міжстылявых)*.

Так, міжстылявымі з’яўляюцца фразеалагізмы: бел. *паклаўшы руку на сэрца* – рус. *положа руку на сердце*, бел. *з заміраннем сэрца* – рус. *с замиранием сердца*. Звернемся да прыкладаў з літаратуры: *З заміраннем сэрца ўзяў я ў рукі знойдзены блакнот (К. Кірэнка) [5, с. 486]. [Обломов] с замиранием сердца прислушивался к стуку двери, не проходил ли человек, не читает ли уже Ольга письмо (И. Гончаров) [8, с. 420].*

Разрад функцыянальна не замацаваных фразеалагізмаў даволі шматлікі. Адны з іх стаяць бліжэй да кніжных, але ўжо да іх не адносяцца: бел. *ад чыстага сэрца* – рус. *от чистого сердца*, бел. *да глыбіні душы* – рус. *до глубины души (сердца)*. Іншыя фразеалагічныя адзінкі стаяць бліжэй да размоўных, але яны ўжо сталі актыўна выкарыстоўвацца не толькі ў гутарковым стылі, але і ў мастацкай і публіцыстычнай літаратуры: бел. *усёй душой (сэрцам)* – рус. *всей душой (сердцем)*, бел. *удыхнуць душу* – рус. *вдохнуть душу*.

Стылістычная характарыстыка беларускіх і рускіх устойлівых выразаў можа не супадаць у залежнасці ад суадносін іх значэнняў. Так, напрыклад, калі параўнаць функцыянальна не замацаваныя беларускія фразеалагізмы і іх рускія адпаведнікі, што адносяцца да іншых функцыянальна-стылявых разрадаў, можна заўважыць, што рускія фразеалагізмы маюць вузейшае значэнне за беларускія: бел. *з лёгкім сэрцам* (функц. не замац.) – рус. *с лёгким сердцем* (разм.), бел. *душой і целам* (функц. не замац.) – рус. *душой и телом* (разм.), бел. *вялікае сэрца* (функц. не замац.) – рус. *большое сердце* (кніжн.), бел. *усімі фібрамі (сіламі) душы* (функц. не замац.) – рус. *всеми фибрами души* (кніжн.).

Такім чынам, функцыянальна-стылявая характарыстыка фразеалагізмаў з кампанентамі “душа”, “сэрца” дае падставы меркаваць пра пэўныя адрозненні паміж фразеалагічнымі адзінкамі ў блізкароднасных мовах. Адною з прычын ўзнікнення вышэйпералічаных адрозненняў у фразеалагізмах, на нашу думку, з’яўляецца спецыфіка фарміравання беларускай і рускай моў, а таксама асаблівасці станаўлення іх стыляў.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Голуб И. Б. Стилистика русского языка / И. Б. Голуб. – 6-е изд. – Москва: Айрис-пресс, 2005. – 448 с.
2. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Просвещение, 1993. – 223 с.
3. Лепешаў І. Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1984. – 264 с.
4. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. т. 1 А-Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.
5. Лепешаў І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. т. 2 М-Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
6. Солганик Г. Я. Практическая стилистика русского языка: учеб. пособие для студ. филол. и жур. фак. высш. учеб. заведений / Г. Я. Солганик. – МОСКВА: Издательский центр «Академия», 2006. – 304 с.
7. Фомина М. И. Современный русский язык / М. И. Фомина. – 4-е изд., испр. – Москва: Высш. Шк., 2001. – 414 с.
8. Фразеологический словарь русского языка: Свыше 4 000 словарных статей / Сост. Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Фёдоров; под ред. А. И. Молоткова. – Москва: Русский язык, 1978. – 543 с.
9. Цікоцкі М. Я. Стылістыка беларускай мовы: вучэб. дапам. для фак. журналістыкі / М. Я. Цікоцкі. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
10. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. – [4-е изд., испр. и доп.]. СПб.: Спец. лит., 1996. – 185 с.